

КУЛЬТУРОЛОГІЯ

УДК 069.33:7(477.63)–028.5

DOI 10.32461/2226-3209.4.2025.351769

Цитування:

Вільчинська І. Ю., Святненко А. В. «Мистецький арсенал» та видавнича діяльність як інструмент культурної пам'яті в контексті воєнного стану. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : наук. журнал. 2025. № 4. С. 10–16.

Vilchynska I., Sviatnenko A. (2025). *Mystetskyi Arsenal and Publishing Activities as an Instrument of Cultural Memory in the Context of Martial Law*. National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts Herald: Science journal, 4, 10–16 [in Ukrainian].

Вільчинська Ірина Юріївна,
доктор політичних наук, професор,
професор Київського столичного
університету ім. Бориса Грінченка
<https://orcid.org/0000-0001-5388-7811>
poisk.07@ukr.net

Святненко Анна Василівна,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри артменеджменту
та інформаційних технологій
Національної академії керівних кадрів
культури і мистецтва
<https://orcid.org/0000-0001-5337-5656>
a.sviatnenko@dakkkim.edu.ua

«МИСТЕЦЬКИЙ АРСЕНАЛ» ТА ВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ КУЛЬТУРНОЇ ПАМ'ЯТІ В КОНТЕКСТІ ВОЄННОГО СТАНУ

Мета роботи – дослідити видавничу діяльність Національного культурно-мистецького та музейного комплексу «Мистецький арсенал» як інструменту збереження культурної пам'яті, формування національної ідентичності та документування мистецьких рефлексій на воєнні події. **Методологія дослідження** базується на комплексному культурологічному підході, що поєднує історико-методологічний, системний та аналітичний методи. Використано порівняльний аналіз тематичних серій і серій виставкових каталогів, а також методи інтерпретації візуальних і текстових матеріалів для оцінки їхнього внеску в збереження та трансляцію культурної пам'яті. **Наукова новизна** дослідження полягає в комплексному аналізі видавничої діяльності Мистецького арсеналу як автономного культурного інструменту фіксації та інтерпретації українського мистецького досвіду в умовах воєнного стану. **Висновки.** У період воєнного стану Мистецький арсенал продовжує системну видавничу діяльність, випускаючи двомовні видання до кожного виставкового проєкту, що забезпечує культурну комунікацію на національному та міжнародному рівнях. Вони поєднують аналітичні тексти, матеріали експозицій та архівні документи, фіксуючи сучасні культурні практики й художній контекст. У воєнний час видання виконують функцію документування мистецьких реакцій на трагедії, формуючи голос України для світу. Двомовний формат і поширення видань серед провідних інституцій сприяють популяризації українського мистецтва та збереженню культурної пам'яті. Отже, видавнича діяльність Арсеналу виступає ефективним інструментом культурної комунікації, підтримки національної ідентичності та формування стійкого культурного іміджу України.

Ключові слова: Мистецький арсенал, видавнича діяльність, музейна колекція, культурна пам'ять, воєнний стан, національна ідентичність.

Vilchynska Iryna, Doctor of Political Sciences, Professor, Professor of Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University; Sviatnenko Anna, PhD in History, Associate Professor, Department of Art Management and Event Technologies, National Academy of Culture and Arts Management

Mystetskyi Arsenal and Publishing Activities as an Instrument of Cultural Memory in the Context of Martial Law

The purpose of the research is to examine the publishing activities of the National Cultural, Art, and Museum Complex Mystetskyi Arsenal as a tool for preserving cultural memory, shaping national identity, and documenting artistic reflections on wartime events. **The research methodology** the study is based on a comprehensive cultural studies approach, combining historical-methodological, systemic, and analytical methods. Comparative analysis of thematic series and exhibition catalogue series was used, as well as methods of interpreting visual and textual materials to assess their contribution to the preservation and transmission of cultural memory. **The novelty of the study** lies in the comprehensive analysis of the publishing activities of Mystetskyi Arsenal as an autonomous cultural tool for recording

and interpreting Ukrainian artistic experience under conditions of martial law. **Conclusions.** During the period of martial law, Mystetskyi Arsenal continues its systematic publishing activities, producing bilingual editions for each exhibition project, thereby facilitating cultural communication at both national and international levels. These publications combine analytical texts, exhibition materials, and archival documents, capturing contemporary cultural practices and the artistic context. In wartime, the editions serve to document artistic responses to tragedies, articulating Ukraine's voice to the world. The bilingual format and distribution of publications to leading institutions contribute to the promotion of Ukrainian art and the preservation of cultural memory. Thus, the publishing activities of the Arsenal function as an effective tool for cultural communication, supporting national identity and shaping a resilient cultural image of Ukraine.

Keywords: Mystetskyi Arsenal, publishing activities, museum collection, cultural memory, martial law, national identity.

Актуальність теми дослідження. Сучасні соціокультурні процеси в Україні перебувають під впливом воєнного стану, що підкреслює важливість збереження національної культурної пам'яті та документування актуального досвіду. Видавнича діяльність культурних установ виступає ключовим інструментом фіксації історико-культурних явищ, популяризації мистецтва та формування колективної пам'яті суспільства. Особливу увагу в цьому контексті привертає діяльність Національного культурно-мистецького та музейного комплексу «Мистецький арсенал», який реалізує видавничі проєкти, спрямовані на фіксацію сучасних культурних подій, документування художніх практик і збереження національної ідентичності в умовах воєнного стану. Дослідження цих процесів є актуальним для культурології, оскільки дозволяє оцінити роль видавничої діяльності як механізму культурної пам'яті та інструменту науково-освітньої і просвітницької роботи.

Аналіз досліджень і публікацій. Підґрунтям для написання статті стали наукові дослідження, що стосуються предмета нашого аналізу, які умовно можна об'єднати в кілька напрямів. Теоретичні засади соціокультурної діяльності та формування культурного простору висвітлено в роботах О. Гриценка, який розглядає національну культуру як системне явище, де взаємопов'язані процеси формування культурного простору та реалізації культурної політики [3]. О. Степанова підкреслює роль культурних інституцій у розвитку національної ідентичності та формуванні культурного простору України [14]. Дослідники О. Козаренко та В. Пасічник пропонують підходи до планування, реалізації та оцінки ефективності культурних проєктів [6]. Окремі автори зосереджувалися на практичних аспектах функціонування Мистецького арсеналу. В. Михальчук аналізував офіційний сайт установи як інструмент комунікації та соціокультурної діяльності [8], Т. Рева – філософський контекст окремих мистецьких проєктів [12]. Практичний і теоретичний досвід роботи культурних

закладів, а також сутність соціокультурної діяльності розкриває Н. Кочубей [7]. Джерельною базою дослідження стала звітна документація Мистецького арсеналу, медіаресурси, статистичні довідники та офіційний сайт установи.

Мета дослідження – проаналізувати видавничу діяльність Національного культурно-мистецького та музейного комплексу «Мистецький арсенал» як інструменту збереження культурної пам'яті, формування національної ідентичності й документування мистецьких рефлексій на воєнні події.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах воєнного стану та соціокультурних трансформацій видавнича діяльність культурних інституцій набуває нових стратегічних значень. Для Національного культурно-мистецького та музейного комплексу «Мистецький арсенал» вона є не лише засобом популяризації національної культурної спадщини, а й інструментом фіксації історичних подій та збереження колективної пам'яті. Друковані та цифрові видання Арсеналу дозволяють осмислювати досвід війни, документувати художні й соціальні реакції, формувати дискурс культурного спротиву. Вони виконують функцію архівів, що відображають факти й емоційно-ціннісний досвід нації. Книжкові та електронні проєкти постають як автономні культурні артефакти, поєднуючи наукові, художні й документальні підходи та забезпечуючи неперервність культурного діалогу.

Зупинимось на публікаційній діяльності Арсеналу з 2017 року – періоду, коли була започаткована практика супроводу масштабних виставкових проєктів тематичними виданнями. Саме із цього часу видавнича діяльність інституції набула системності та концептуальної спрямованості. Цей рік позначений виходом видання «Сьогодні, що так і не настало» [15], створеного в межах Фестивалю молодих українських художників. Метою цього культурного проєкту стало

осмислення актуальних питань сучасного мистецького процесу: чи можливо говорити про становлення нового покоління українських митців; наскільки вплив суспільно-політичних трансформацій останніх років відобразився в художньому досвіді молодих авторів; якою мірою їхні творчі практики інтегровані в глобальний мистецький контекст. Видання також прагнуло представити широкий спектр сучасної молодії української творчості, продемонструвавши її багатоголосся, динаміку пошуків і здатність до глибокої рефлексії над часом.

2018 рік став надзвичайно продуктивним у контексті видавничої діяльності Мистецького арсеналу. Інституція підготувала шість масштабних видань, серед яких: «Швидкорозчинний час», «Кирил Проценко. Палкий», «Flashback. Українське медіа-мистецтво 90-х», «Бойчукізм. Проєкт «Великого стилю», «Олександр Глиницький. Реальність ілюзії» та «Мистецька праця. Тексти». Кожне із цих видань не лише супроводжувало однойменні виставкові чи кураторські проєкти, але й виконувало функцію аналітичного осмислення мистецьких процесів, відображаючи ключові напрями розвитку українського сучасного мистецтва та його історичних витоків.

Особливої уваги заслуговує книга-каталог, створена за матеріалами виставки «Бойчукізм. Проєкт «Великого стилю». Це видання акумулює результати масштабних наукових досліджень, здійснених у межах кураторської концепції проєкту, та відображає сучасний стан осмислення феномену бойчукізму – унікального художнього явища, яке відіграло визначну роль у формуванні національного стилю українського образотворчого мистецтва першої третини ХХ століття. Каталог не лише презентує візуальні матеріали виставки, а й пропонує науково-інтерпретаційний підхід до спадщини Михайла Бойчука та його школи, підкреслюючи її естетичну самобутність і духовну вагу для сучасного культурного контексту [1].

Видання «Flashback. Українське медіа-мистецтво 1990-х» стало органічною частиною серії виставкових досліджень, які реалізує Мистецький арсенал у межах свого інституційного проєкту, спрямованого на осмислення історії сучасного українського мистецтва, його провідних персоналій, художніх шкіл, періодів і знакових явищ. Звернення до феномену 1990-х років було зумовлене низкою концептуальних і культурно-історичних чинників. Передусім цей

період остаточно набув статусу історичного, що створює необхідність його глибокого аналітичного переосмислення – з деконструкцією усталених уявлень, подоланням кліше та критичним поглядом на культурні процеси пострадянської доби.

У контексті проєкту 1990-ті постають не лише як часовий відтинок, а і як метафора яскравого вибуху – спалаху енергії, експерименту та свободи творчого самовираження. Саме в цей період, перше десятиліття Незалежності України, сучасне мистецтво, зароджене ще наприкінці радянської епохи, отримало новий імпульс розвитку, вийшло за межі колишніх ідеологічних парадигм і почало формувати власну художню мову та культурну ідентичність. Видання репрезентує цей перехідний момент як простір формування нового мистецького мислення, що поєднує локальний досвід і глобальні тенденції, стаючи невід’ємною частиною історичного нарративу українського модерного мистецтва [18].

У 2019 році Мистецький арсенал підготував п’ять видань, присвячених масштабним виставковим проєктам: «Обабіч», «Дивовижні історії Криму», «Курбас: Нові світи», «Олег Голосій. Живопис нон-стоп» та «Параска Плитка-Горицвіт. Подолання гравітації».

Книга «Параска Плитка-Горицвіт. Подолання гравітації» присвячена унікальній українській художниці, етнографці, фольклористці, філософині та фотографці. У передмові до видання директорка Мистецького арсеналу зазначає: «Досі творчість Параски Плитки-Горицвіт не стала предметом музейного дослідження, попри консенсус у культурній та експертній спільноті щодо її неординарності, багатогранності й вагомості принаймні для свого регіону. Спадщина мисткині досі не музеєфікована, а її твори не мають статусу об’єктів музейного фонду України. На момент проведення виставки вони юридично належали громаді села Криворівня. Важливо, що громада дбає про їх збереження, однак цього недостатньо для належного вивчення та передачі наступним поколінням. Знаково, що сама авторка заповіла зберігати свої твори в рідному селі, піклуючись і про збереження пам’яті своєї громади. Віримо, що розкриття феномену цієї мисткині на рівні національної культурної інституції сприятиме зростанню інтересу до її постаті й посилить відповідальність за збереження культурної спадщини» [11].

У виданні представлено ґрунтовне дослідження життєвого шляху Параски Плитки-Горицвіт і її різножанрової творчості, що охоплює авторські рукописи, витинанки, графічні роботи, фотографії та тексти духовно-етичного спрямування. Книга не лише документує її матеріальну спадщину, а й відтворює світоглядний контекст мисткині – її самотність, внутрішню свободу й духовний спротив тоталітарній системі, що надавало їй творчості особливого значення в радянську добу.

Мистецький арсенал у 2019 році реалізував масштабний мистецький проєкт «Курбас: Нові світи», присвячений видатному українському режисерові, реформатору театру та авангардисту початку ХХ століття – Лесю Курбасу. Книга містить аналітичні тексти, архівні документи, фотографії та візуальні матеріали з колекції Музею театрального, музичного та кіномистецтва України, що надав основну частину експонатів. Видання стало вагомим внеском у сучасне переосмислення спадщини Курбаса як художника-новатора, котрий сформував естетику українського модерного театру.

Не менш важливим видавничим проєктом стало видання «Дивовижні історії Криму», яке не лише фіксує структуру виставкової експозиції, а й документує унікальний досвід міжінституційної співпраці, здійсненої в особливих умовах. Одним із головних викликів реалізації проєкту була неможливість залучення музейних предметів безпосередньо з території Криму, де залишилися найвідоміші історичні та мистецькі колекції, недоступні через тимчасову окупацію півострова. У відповідь на цей виклик Мистецький арсенал ініціював всеукраїнську співпрацю: музеї материкової України, зокрема установи Харкова, Києва та Львова, провели моніторинг власних фондів збірок з метою виявлення експонатів кримського походження або тих, що тематично пов'язані з історією Криму [4].

У 2020–2021 роках видавнича діяльність Мистецького арсеналу мала відносно скромні масштаби, проте зберігала високу якість і тематичну послідовність. У цей період побачила світ книга «Андрій Сагайдаковський. Декорації. Ласкаво просимо» (2020), а також електронне видання «Неформальне мистецтво Ужгорода 90-х» (2021), створене як результат виставкового проєкту «Поптранс. Дистанційне бачення». Того самого року Мистецький арсенал систематизував власні напрацювання у сфері інклюзивності та музейної освіти, підготувавши збірник методичних матеріалів

«Культурні інституції: рефлексії про інклюзивність». Це видання презентує успішні кейси інституції та приклади інклюзивних освітніх практик українських музеїв, зокрема проєктів, реалізованих у межах фестивалю НЕОсвітній Арсенал. Збірник було безкоштовно поширено серед фахівців культурної та освітньої сфер, що сприяло активізації професійного діалогу та обміну досвідом.

Загалом протягом 2017–2021 років Мистецький арсенал реалізував масштабну видавничу програму, результатом якої стало створення 15 видань. Серед них одне – збірник методичних рекомендацій, а решта – каталоги, що мають комплексне функціональне призначення. З одного боку, вони виконують документальну функцію, фіксуючи кураторські концепції, структуру виставкових проєктів і представлені твори мистецтва; з іншого – містять аналітичні тексти, які мають дослідницьку цінність і становлять вагомий внесок у розвиток історії, теорії та критики сучасного українського мистецтва.

Каталоги Мистецького арсеналу згруповано в три тематичні серії: «Культурна спадщина», «Знакові імена новітнього українського мистецтва» та «Сучасне мистецтво й лабораторні проєкти». Кожна з них має власну візуальну ідентичність, що виявляється в дизайнерських рішеннях, концептуальному підході до верстки та високоякісному поліграфічному виконанні, завдяки чому видання Мистецького арсеналу можна розглядати як зразок сучасної музейної видавничої культури.

У рік початку повномасштабного вторгнення росії в Україну Мистецький арсенал не припинив своєї видавничої діяльності. Одним із показових прикладів став каталог «Кожны дзень. Мистецтво. Солідарність. Спротив», створений за підсумками однойменної виставки. Це видання має архівний характер і слугує цінним джерелом для дослідження політичних і суспільних процесів у Білорусі, а також сучасного білоруського мистецтва [5].

У 2023 році результатом аналітичної та дослідницької роботи команди Відділу сучасного мистецтва стало видання «Україна в огні» / Ukraine Ablaze [16]. Його концепція полягає в узагальненні різноманітних форм мистецького осмислення змін, які відбуваються в українській культурі під час війни. Основою для створення книги став однойменний онлайн-архів, ініційований як відкрита платформа

документування художніх і культурних реакцій на воєнну реальність.

Публікація поєднує аналітичні тексти про актуальні процеси в українському артсередовищі та візуальні матеріали – твори митців, які відображають емоційні, травматичні й соціальні виміри життя в умовах війни. До книги увійшли роботи авторів, що зуміли передати через художні образи нові наративи часу – від особистих переживань до колективних історій стійкості. Значну частину представлених матеріалів було експоновано у виставкових проєктах Лабораторії сучасного мистецтва «Мала галерея Мистецького арсеналу», зокрема у виставці «Форми присутності».

Окрім мистецьких й аналітичних розвідок, видання містить показник інших архівних ініціатив – як інституційних, так і незалежних, що фіксують події війни через документування, структурування і візуалізацію інформації. Завдяки цьому «Україна в огні» виконує не лише пізнавальну, а й меморіальну функцію, формуючи своєрідний культурний архів епохи, у якому збережено свідчення емоцій, досвіду та трансформацій українського суспільства.

Важливим елементом освітнього напрямку діяльності інституції в цей період став проєкт «Антитвір-2023», у межах якого була підготовлена збірка «Відтінки змін». Це видання об'єднало 20 літературних творів та ілюстрацій старшокласників, які відобразили власні переживання, емоційні стани, процеси дорослішання, втрат і надії у воєнний час. Книга вийшла завдяки підтримці Британської Ради та Літературного фестивалю в Челтнемі, а її тираж, хоч і був обмеженим, поширювався серед учасників проєкту, бібліотек, культурних інституцій і доступний у вільному онлайн-форматі [2].

Колекцію друкованих видань Мистецького арсеналу 2024 року репрезентують шість нових публікацій, серед яких особливе місце посідає книга «Футоромарення». Це видання є результатом міждисциплінарного проєкту, спрямованого на дослідження та популяризацію феномену українського футуризму 1910–1930-х років [17].

До збірки увійшли наукові праці провідних дослідників, які брали участь у проєкті як експерти та консультанти. Книга містить основні матеріали, зібрані під час підготовки виставкової експозиції, що демонструвалася в стінах Мистецького арсеналу із жовтня 2021 року до січня 2023 року.

Структура видання відповідає тематичній логіці експозиції, завдяки чому читач має змогу

простежити взаємозв'язки між мистецькими, літературними та культурними процесами, які формували динаміку футуристичного руху в Україні. Книга щедро ілюстрована репродукціями творів із фондів державних музейних установ та приватних колекцій, що робить її цінним джерелом для подальших мистецтвознавчих і культурологічних досліджень.

Видання «Відбиток. Українська друкована графіка XX–XXI століття» присвячене ґрунтовному дослідженню розвитку української друкованої графіки від початку XX століття до сучасності. У публікації простежується еволюція технік естампу, розкриваються взаємозв'язки між поколіннями художників, а також визначаються характерні явища, стильові напрями та художні тенденції, що формували вітчизняну графічну школу протягом більш ніж століття.

Особливої ваги виданню надає каталог творів друкованої графіки, представлений у межах однойменного виставкового проєкту, реалізованого в Мистецькому арсеналі. Завдяки цьому «Відбиток» поєднує науково-дослідницький та документальний аспекти, відтворюючи цілісну картину розвитку української графічної культури у широкому історико-мистецькому контексті.

Видання «Серце землі. Heart of Earth» слугує документальним фіксатором однойменної виставки сучасного українського мистецтва, у межах якої було представлено роботи шістнадцяти авторів у різних жанрах: живописі, фотографії, відео, скульптурі та інсталяції. Кураторська команда, формуючи концепцію експозиції, поєднувала різноманітні мистецькі практики та рефлексії, концентруючись на темах історичної пам'яті, взаємозв'язку людини із землею та продуктами її праці. Видання також включає конспекти двох публічних дискусій, реалізованих у межах супровідної освітньої програми: «Історія на смак. Що споживали люди античного, ранньомодерного, середньовічного й новітнього часу» та «Земля – війна – людина: виклики перед громадами та охороною довкілля» [13].

З нагоди 20-ї річниці заснування Мистецького арсеналу вийшло видання «Мистецький арсенал. Колекція», присвячене історії формування музейного зібрання установи протягом майже двох десятиліть. Книга демонструє не лише розмаїття колекційних об'єктів – від археологічних знахідок до творів українського історичного авангарду та сучасного експериментального мистецтва, – а й процес становлення

інституційної ідентичності Мистецького арсеналу, відображаючи його еволюцію як культурного та музейного осередку [9].

У 2024 році, окрім видань, присвячених виставковим проєктам, вдруге було здійснено публікацію збірки творів підлітків – переможців літературного конкурсу «Антитвір-2024», який традиційно проводиться в межах фестивалю «Книжковий Арсенал». Збірка відображає фокус-тему конкурсу – «Обережно, крихке!» – та випущена обмеженим накладом у 100 примірників, водночас залишаючись доступною для ознайомлення в онлайн-форматі [10].

Слід зауважити, що видання, як правило, публікують українською та англійською мовами, що забезпечує Мистецькому арсеналу широкий спектр культурної комунікації. Значна частина накладу безоплатно передається до профільних культурних установ, закладів вищої освіти, музеїв та бібліотек України. Водночас окремі примірники надсилають до провідних міжнародних інституцій. Така практика сприяє реалізації стратегічної мети Мистецького арсеналу – популяризації сучасних українських культурних практик у глобальному контексті.

Наукова новизна дослідження полягає в комплексному аналізі видавничої діяльності Мистецького арсеналу як автономного культурного інструменту фіксації та інтерпретації українського мистецького досвіду в умовах воєнного стану.

Висновки. У період воєнного стану Мистецький арсенал продовжує системну видавничу діяльність, випускаючи двомовні видання до кожного виставкового проєкту, що забезпечує культурну комунікацію на національному та міжнародному рівнях. Вони поєднують аналітичні тексти, матеріали експозицій та архівні документи, фіксуючи сучасні культурні практики, художній контекст. У воєнний час видання виконують функцію документування мистецьких реакцій на трагедії, формуючи голос України для світу. Двомовний формат і поширення видань серед провідних інституцій сприяють популяризації українського мистецтва та збереженню культурної пам'яті. Отже, видавнича діяльність Арсеналу виступає ефективним інструментом культурної комунікації, підтримки національної ідентичності та формування стійкого культурного іміджу України.

Література

1. «Бойчукізм. Проєкт «великого стилю». Київ : ДП «НКММК «Мистецький арсенал», 2018. 256 с.

2. Відтинки змін: збірка творів. URL: https://issuu.com/mystetskyiarsenal/docs/_antytvir_web (дата звернення: жовтень 2025).

3. Гриценко О. Культурний простір і національна культура: теоретичне осмислення та практичне формування : монографія. Київ, 2019.

4. Дивовижні історії Криму. ДК «НКММК «Мистецький арсенал», Київ, 2019. 130 с.

5. Кожны дзень. Мистецтво. Солідарність. Спротив. ДП «НКММК «Мистецький арсенал». Київ, 2022. 304 с.

6. Козаренко О., Пасічник В. Менеджмент соціокультурної діяльності : колективна монографія / упор. О. Козаренко, наук. ред. В. Пасічник. Львів : Растр-7, 2018. 208 с.

7. Кочубей Н. В. Соціокультурна діяльність. Суми, 2025. 122 с.

8. Михальчук В. В. Вебсайт Мистецького арсеналу як інструмент комунікації та репрезентації сучасного українського мистецтва. *Особистість як простір випробування та формування культури (в умовах воєнного стану)* : матеріали І Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 15–17 травня 2025 р.). Київ : НАКККиМ, 2025. С. 139–141.

9. Мистецький арсенал. Колекція. Київ : НКММК «Мистецький арсенал», 2024. 424 с.

10. Обережно, крихке! Київ : НКММК «Мистецький арсенал», 2024. 200 с.

11. Параска Плитка-Горицвіт. Подолання гравітації / упор. А. Погрібна. Київ : НКММК «Мистецький арсенал», 2019.

12. Рева Т. С. Семантичні варіації образу землі в художніх виставках 2022–2024 років. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : наук. журнал. 2025. № 1. С. 249–253. DOI: <https://doi.org/10.32461/2226-3209.1.2025.327960>.

13. Серце землі. Київ: ДП «НКММК «Мистецький арсенал», 2024. 223 с.

14. Степанова О. А. Концептуальні засади становлення і розвитку національного культурного простору України : монографія. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова; Ніжин : ПП Лисенко М. М., 2017. 416 с.

15. Сьогодні, що так і не настало / упор. К. Ботанова. Київ, 2017. 308 с.

16. Україна в огні. Ukraine Ablaze. Київ, 2023. 268 с.

17. Футоромарення. Міждисциплінарний проєкт : дослідження, виставка, каталог. Київ : НКММК «Мистецький арсенал», 2023. 312 с.

18. Elashback. Українське медіа-мистецтво 1990-х / упор. О. Соловійов, К. Тихонова. Київ, 2018. 180 с.

References

1. Boichukism. The 'Grand Style' Project. (2018). Boichukism. The 'Grand Style' Project. Kyiv [in Ukrainian].

2. Shades of Change: A Collection of Works. (2023). Retrieved from: https://issuu.com/mystetskyiarsenal/docs/_antytvir_web [in Ukrainian].

3. Hrytsenko, O. (2019). Cultural Space and National Culture: Theoretical Comprehension and Practical Formation. Kyiv [in Ukrainian].

4. Amazing Stories of Crimea. (2019). Kyiv [in Ukrainian].
5. Every Day. Art. Solidarity. Resistance. (2022). Kyiv [in Ukrainian].
6. Kozarenko, O. & Paaichnyk, V. (2018). Management of Socio-Cultural Activities. Lviv [in Ukrainian].
7. Kochubei, N. V. (2025). Socio-Cultural Activities: Textbook. Sumy [in Ukrainian].
8. Mykhalchuk, V. V. (2025). Mystetskyi Arsenal as a Tool for Communication and Representation of Contemporary Ukrainian Art. Personality as a Space for Testing and Shaping Culture (Under Conditions of Martial Law): Proceedings of the First International Scientific and Practical Conference. (Kyiv, pp. 139–141) [in Ukrainian].
9. Mystetskyi Arsenal. Collection. (2024). Kyiv [in Ukrainian].
10. 'Caution, Fragile!' (2024). Kyiv [in Ukrainian].
11. Paraska Plytka-Horytsvit. Overcoming Gravity. (2019). Kyiv [in Ukrainian].
12. Reva, T. S. (2025). Semantic Variations of the Image of the Earth in Art Exhibitions of 2022–2024. Herald of the National Academy of Cultural and Arts Management, 1, 249–253. DOI: <https://doi.org/10.32461/2226-3209.1.2025.327960> [in Ukrainian].
13. Heart of the Earth. (2024). Kyiv [in Ukrainian].
14. Stepanova, O. A. (2017). Conceptual Foundations of the Formation and Development of Ukraine's National Cultural Space: A Monograph. Nizhyn [in Ukrainian].
15. Today That Never Came. (2017). Kyiv [in Ukrainian].
16. Ukraine Ablaze. (2023). Kyiv [in Ukrainian].
17. Futuromaration. An Interdisciplinary Project: Research, Exhibition, Catalogue. (2023). Kyiv [in Ukrainian].
18. Elashback. Ukrainian Media Art of the 1990s. (2018). Kyiv [in Ukrainian].

*Стаття надійшла до редакції 07.11.2025
Отримано після доопрацювання 10.12.2025
Прийнято до друку 18.12.2025
Опубліковано 29.12.2025*